

Istraživački forum Kolumna

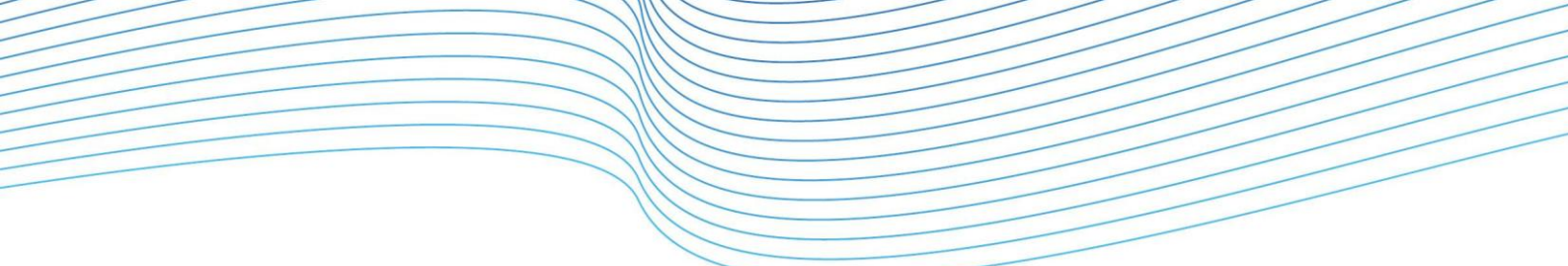
Sloboda medija u Srbiji: Između regulative i prakse

Anita Jovičić, Istraživački forum

Sloboda medija, kao jedan od najvažnijih principa demokratskog društva, podrazumeva pravo novinara da svoj posao obavljaju bez pritisaka i mešanja vlasti, ali i pravo građana na pouzdane, istinite i pravovremene informacije. To važno pravo sve češće biva ugroženo od strane vlasti, čija bi uloga upravo trebalo da bude da omogući najbolje uslove za rad slobodnih medija. Takvo stanje više nije karakteristika isključivo država sa autoritarnim režimima na vlasti, već se sa tim izazovom sve češće suočavaju i one države koje se nalaze na putu ka članstvu u Evropskoj uniji, pa i pojedine države članice. Prema izveštajima međunarodnih organizacija poput Reportera bez granica, Srbija je u prethodnoj deceniji od stanja slobode medija koje je okarakterisano kao „problematično“ nazadovala do „teškog“ stanja, što je svrstava na samo začelje Evrope.

Na normativnom nivou, Srbija formalno ima jedan od naprednijih zakonodavnih okvira u oblasti medija među državama kandidatima za članstvo u EU. Ustavom je garantovana sloboda izražavanja, a zakoni o javnom informisanju, elektronskim medijima i zaštiti novinara nominalno štite osnovna prava novinara i drugih medijskih poslenika. Ipak, stvarnost pokazuje da čak i najbolje napisani zakoni gube značaj u okruženju u kojem politička volja za njihovom doslednom primenom izostaje. Prema izveštaju Reportera bez granica za 2024. godinu, Srbija se po indeksu slobode medija nalazi na 98. mestu od 180 zemalja, što predstavlja pad za sedam mesta u odnosu na prethodnu godinu. Razlog leži, između ostalog, u činjenici da su novinari izloženi pretnjama podstaknutim političkim napadima kojima ih konstantno izlažu predstavnici vlasti i drugi politički akteri. Osim toga, slobodu medija sputavaju i nekažnjivost za krivična dela počinjena nad novinarima, kao i učestale SLAPP tužbe, čime se novinari koji svoj posao rade časno i u interesu javnosti dodatno izlažu pritisku. Ovakav odnos prema slobodi medija u praksi ukazuje na to da normativni okvir ima ulogu maske i služi za prikrivanje stvarnog stanja.

Izostanak konzistentne i jasno definisane medijske politike još od početka reformi nakon demokratskih promena 2000. godine, utabao je put ka kontinuiranoj političkoj kontroli nad ključnim telima, pre svega nad Regulatornim telom za elektronske medije (REM), kao i javnim medijskim servisima (Radio-televizija Srbije – RTS i Radio-televizija Vojvodine – RTV). Na taj način, sistematski se podrivaju nezavisnost i profesionalizam medija. Izostanak konkretne medijske strategije takođe je tokom procesa privatizacije medija dodatno narušio pluralizam i profesionalnu autonomiju, naročito

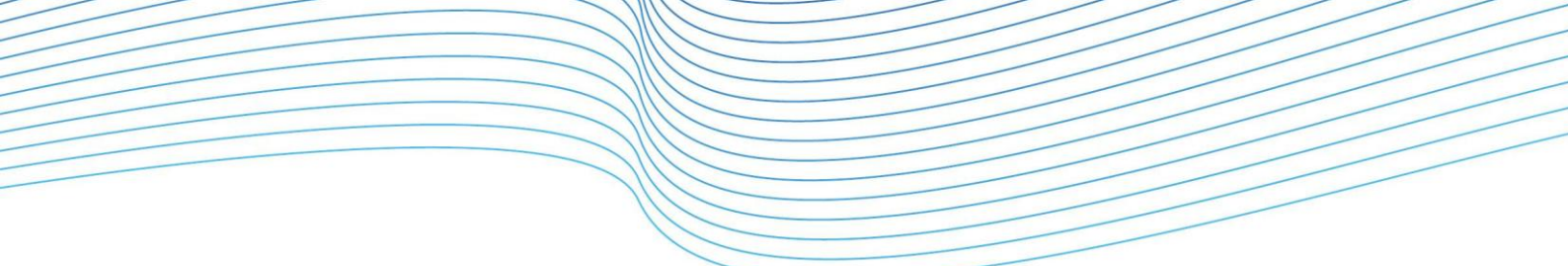

lokalnih medija. Mnogi od njih su završili u vlasništvu aktera bliskih vlastima, čime su izgubili ulogu nezavisnih kontrolora lokalnih vlasti i pretvoreni su u još jedan kanal za režimsku propagandu. Sve to je doprinelo dodatnoj centralizaciji medijskog sistema u Srbiji.

Novi medijski zakoni usvojeni 2023. godine, doneli su određene pozitivne promene, ali nisu odgovorili na ključne probleme: politički uticaj, koncentraciju vlasništva i netransparentno finansiranje. Naprotiv, zakonski okvir je dodatno otvorio prostor za čvršću kontrolu nad medijima kroz omogućavanje državnim preduzećima poput Telekoma Srbija da osnivaju svoje medije, čime se direktno ugrožava osnovni princip medijskog pluralizma, ali i omogućava kontrola države nad informisanjem građana. Ova dva ključna medijska zakona – Zakon o javnom informisanju i medijima (ZJIM) i Zakon o elektronskim medijima (ZEM) – usvojena su tri godine nakon donošenja Medijske strategije za period 2020-2025. Sam proces usvajanja ovih zakona je protekao burno uz brojne kritike stručne javnosti i civilnog društva.

Definisanje položaja REM-a je i dalje ostalo jedan od ključnih problema. Mada je REM zakonski zamišljen kao nezavisno telo, on nije uspeo da se nametne kao zaštitnik javnog interesa. I pored donošenja novog zakona, problem ostaje pitanje njegove nezavisnosti, izbegavanje odgovornosti putem svesnog zanemarivanja zakonom propisanih ovlašćenja, propusti prilikom dodele dozvola i stavljanje u povlašćen položaj pojedinih aktera. Pozitivne promene koje je novi ZEM doneo uočljive su kada je u pitanju način izbora Saveta REM-a, što je vidljivo kroz pooštrene kriterijume za kandidate, kao i onemogućavanje političkim telima da utiču na izbor. Ipak, i nakon ovih promena, REM nije sproveo postupak dodele nacionalne televizijske frekvencije na fer i profesionalan način, a peta dozvola još uvek nije dodeljena, mada je konkurs bio raspisan u avgustu 2022. godine. Brojne neregularnosti pratile su novi izbor članova Saveta, a tek nakon pritiska javnosti, posebno studenata u blokadi, došlo je do poništavanja tog konkursa i raspisivanja novog.

Uprkos postojanju strategija i planova, uključujući Medijsku strategiju i napore oko poboljšanja bezbednosti novinara, implementacija je spora, selektivna i često neiskrena. Brojne inicijative medijskih udruženja i civilnog sektora ostaju ignorisane, dok napadi na novinare, fizički i onlajn, najčešće prolaze nekažnjeno. Mada je Evropska komisija konstatovala napredak Srbije u vezi sa zaštitom novinara od pretnji i nasilja, ta konstatacija ukazuje na pozitivan pomak u zakonodavnom okviru, ali ne i u njegovom sprovođenju. Pravosudni sistem često pokazuje nedovoljnu efikasnost, a u nekim slučajevima i otvorenu pasivnost. Najstrašnji primer toga predstavlja prošlogodišnja oslobađajuća presuda okrivljenima za ubistvo novinara Slavka Ćuruvije 1999. godine. Sudsku odluku, pogubnu po slobodu medija, nikako ne mogu nadomestiti nastojanja da se procesuiraju okrivljeni u nekim skorijim slučajevima, kao što je podmetanje požara u kući novinara Milana Jovanovića 2018. godine. Na takav način je u Srbiji kreirana atmosfera u kojoj se oni koji su i inače kivni na novinare osećaju ohrabrenim da ih napadnu.

Situacija sa slobodom medija dodatno se zaoštrila u kontekstu aktuelnih studentskih protesta koji su u potpunosti demaskirali probleme u informisanju građana. RTS kao javni servis, koji bi trebalo da predstavlja glas svih građana i da pruža nepristrasno izveštavanje, u praksi je postao javno glasilo vladajuće stranke. Uređivačku politiku RTS-a, čak i onda kada su protesti ispod njenog prozora, karakteriše selektivnost, minimiziranje značaja demonstracija i ignorisanje zahteva i argumenata studenata, građana i opozicije. Time se stvara iskrivljena slika stvarnosti, što dodatno produbljuje polarizaciju društva i umanjuje poverenje javnosti u zvanične izvore informacija. Kvalitativni monitoring dve najgledanije emisije RTS-a, Jutarnjeg programa i centralnog Dnevnika 2, koji je sproveo Demostat pokazao je da postoji cenzura prema kritičkom mišljenju i opoziciji, a tek u naznakama su vidljive promene posle pritiska masovnih studentskih i građanskih demonstracija. Studenti su, ispravno, izveštavanje RTS-a prepoznali kao veliki problem. Mnoga istraživanja pokazuju da države koje imaju kvalitetan javni servis imaju angažovaniju javnost, kvalitetnije javne debate, viši stepen demokratije i veći stepen poverenja u medije. Dobar javni servis postavlja standarde i utiče na podizanje kvaliteta programa drugih televizija.

Aktuelni protesti dodatno su ogolili i pritiske sa kojima se novinari suočavaju. Ti pritisci nisu izolovani, već deo šire prakse zastrašivanja i kontrole medijskog narativa. Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) je tim povodom podsetilo da su novinari, intelektualci i analitičari dužni da ukazuju na probleme u društvu, a da institucije moraju da garantuju bezbedno okruženje za njihovo slobodno izražavanje. Umesto toga, sve češće svedočimo pokušajima da se kritički glasovi učutkaju kroz zloupotrebu pravosuđa i selektivnu primenu zakona. Fizički napadi, onlajn uznemiravanje i kampanje blaćenja postali su uobičajeni, dok nadležne institucije retko reaguju efikasno. U takvom ambijentu, nezavisni mediji i novinari igraju ključnu ulogu u razotkrivanju manipulacija, ali istovremeno i trpe ozbiljne posledice, uključujući i gubitak pristupa informacijama, kao i hapšenje u pojedinim slučajevima. NUNS je upozorio da takvi potezi državnih organa imaju efekat zastrašivanja i odvrćanja od javnog angažmana, čime se dodatno urušava prostor za javnu debatu.

Kontinuirani napadi na novinare, politički pritisci i strukturno potčinjavanje medija svedoče o duboko ukorenjenim problemima slobode medija u Srbiji, koji se ne mogu prevazići pukim formalnim usklađivanjem sa zakonodavstvom Evropske unije. Istinski napredak podrazumeva postojanje jasne političke volje, jačanje institucionalne odgovornosti i napuštanje prakse po kojoj se dezinformacije koriste kao sredstvo za očuvanje vlasti. U suprotnom, evropske preporuke ostaju neprimenjene, a borba za slobodne medije svodi se na deklarativnu retoriku bez suštine. Za Srbiju, borba za slobodne medije predstavlja ključni test demokratske zrelosti i spremnosti za suštinsku transformaciju.